

Kontanter er en uting

Av daglig leder
Rasmus D. Woxholt,
Næringslivets Sikkerhetsråd
Foto: H. Bergmann

Sommer var jeg på et kjøpesenter for å kjøpe et elektronisk termometer. I butikken var det full fart og mange kunder. Det ble kø i kassen. Foran meg stod en hyggelig og blid mann. Han skulle handle hvitevarer til sin datters leilighet, fortalte han. Keramisk kokeplate med gassbluss, ovn, Ferrari-rødt designkjøleskap og espressomaskin. Kr. 43.000,- takk. Så kom lommeboken opp og tusenlappene ble telt opp. Bare tusenlapper. Det tok tid, uro i køen, ble pinlig. Nei, han hadde med tilhenger, så levering hjemme var ikke nødvendig. Det var noen lapper igjen etter at damen i kassa hadde fått sitt. Hun blunket ikke engang.

”Hvorfor i alle dager bruker man kontanter” tenkte jeg da jeg betalte termometeret med kort. Selv jeg plager betjeningen i kaffebarer med å betale kaffe til kr. 12,- med kort og har ikke har sett en 1000-lapp siden konfirmasjonen. Jeg spurte kassadamen om slikt var vanlig: – Som regel bruker folk kort, sa hun, – men uvanlig er det ikke. – Pensjonister kanskje? antydte jeg. – Det er oftest menn i 40–50-årene som bruker kontanter på store beløp, sa hun.

Likevel, betalingskort har jo så mange forde-
ler, til og med bankutskriften ville bekrefte kjøpet

om han skulle miste kvitteringen og datteren ville bytte til en annen farge på kjøleskapet. Det må da bare være upraktisk, omstendelig og ubehagelig med så mye kontanter. Den blide mannen med heldig datter kan ha spart og tatt ut penger fra konto, han kan ha solgt en bil kontant, han kan være skeptisk til banksystemet og like å bære med seg egne penger. Han kan selvfølgelig være en tvers gjennom solid og hederlig person. Men jeg tviler, og jeg mener jeg har grunn til det.

Anonyme kroner

De ble først kjent som mynter for 3000 år siden i Asia, antakelig er de enda eldre. I Norge har vi brukt penger i mer enn 1000 år, og de har vært én av forutsetningene for utviklingen av det moderne samfunn. Selv om vi med dagens teknologi har alle tekniske forutsetninger for å kvitte oss med kontanternes åk, slipper de ikke taket. Men før eller siden må kontantene gi tapt for moderne, elektronisk baserte betalingsformer. Jeg håper det blir før og ikke siden.

Den utestående kontantbeholdning har økt jevnt siden 1980 og er nå ca. 9.500 kroner per

person, fra spedbarn til pensjonist. Økningen av kontantbeholdningen kan ikke alene forklares med stigende velstand. Den nominelle verdi har steget i alle årene fra 1980 til 1999. Så gikk verdien av kontantbeholdningen litt ned i 2000, for første gang på over 20 år. Nedgangen var enda tydeligere i 2001 og 2002, fra 43,6 milliarder kroner til ca. 41,6 milliarder kroner i 2003. Tilbakeslaget kom i 2004 da gjennomsnittlig kontantbeholdning igjen steg til ca 43,7 milliarder kroner ...

Norges Bank har i beste fall oversikt over 40 % av kontantene som er i omløp til enhver tid. Naturlig nok – det er kontantenes vesen – at man ikke vet hvem som har dem. De fleste er i omløp. Sedlene ligger ikke stille i bankene, dog med unntak av private bankbokser. Det gir ca. 26 milliarder ”anonyme” kroner i kontanter som kan nyttes i kjøp og salg å unngå beskatning eller til transaksjoner ved andre kriminelle handlinger. Det er disse pengene, kontantene, som er hovedpulsåren for kriminell virksomhet.

Cash is King

Kontanter har ingen verdi om ikke ihendehaveren kan bruke dem. For å kunne bruke pengene må mistanken om kriminalitet bort og kontantene over i registrerte former. Regelverket mot hvitvasking og heleri av penger er de siste årene betydelig skjerpet bl.a. er meldingsplikten utvidet. Mye er oppnådd gjennom ordningene, særlig gjennom ansvarliggjøring av advokater, meglere, bankansatte og andre med rapporteringsansvar. Rapporter om transaksjoner lagres hos Økokrim og lokale politidistrikt, og datateknologi gjør effektiv kontroll mulig. Samordning mellom kontrollatene som toll, politi og ligningsvesen har også vist seg effektivt i kampen mot kriminalitet. På grunn av økende kontroll er det risikofullt å konvertere penger fra straffbare forhold og å få dem inn i elektroniske betalingssystemer. Og vanskeligere vil det bli.

Likevel har ikke ordningene tildelt noe avgjørende slag mot kriminalitet. Det skyldes ikke

Kjøp av narkotika med kredittkort?

minst utstrakt og økende bruk av kontanter. Både nettbank, kortbruk og netthandel er i kraftig vekst, men det ser ikke ut til å redusere behovet for kontanter. I 2004 steg kontantvolumet igjen med noen milliarder. Det faktum at den eksplosive økningen i bruk av digital betalingsformidling de siste ti årene ikke har redusert behovet for kontanter, gir god grunn til bekymring.

Dopet privatøkonomi

Ingen borgere er bare kriminelle og har alle sine inntekter fra straffbar virksomhet. De fleste med svarte penger har også jobb eller annen legitim inntekt. Privatøkonomien til disse kriminelle ”dopes” med kontante, svarte penger. Kontantene brukes til daglige innkjøp av mat, bensin, klær, ferier og andre typiske forbruksvarer der kontanter virker naturlig og bankoverføring eller debitering av konto ikke kreves. Kontanter er jo et såkalt tvunget betalingsmiddel, butikken må ta imot dem. Den legitime inntekten med beskattede penger er dermed fri til å benyttes til større kapitalinvesteringer og betjening av gjeld. Slikt blir det mange store båter og hytter av!

Utpressing med innbetalingsblankett?

Det er ingenting som ville slå så hardt mot organisert kriminalitet, svindel, gambling, hallikvirksomhet, menneskehandel, terrorisme, skatteunndragelser, kidnapping, tyveri og heleri, utpressing, korrupsjon, narkotika, ran, og alt annet kriminelt uvesen man kan tenke seg, som å fjerne kontantene. Kjøp av narkotika med kredittkort? Heleri med bankutskrift? Utpressing med innbetalingsblankett?

Mange madrasser?

Digital betalingsformidling er billigere og sikrere, og gjør samtidig at mange former for kriminalitet blir uinteressant. Likevel blir vi ikke kvitt kontantene riktig ennå. Det er mange grunner til det: Vi har internasjonale forpliktelser, og kan ikke alle motta elektronisk betaling. Og kontanter er praktisk og enkelt for brukeren ved småkjøp. De fleste av oss har derfor noen hundrelapper i lommeboken i tillegg til bankkortet. På bakgrunn av egne erfaringer tror vi gjerne at det er flest av 100- og 200-sedlene i omløp. Det er en tankevekker at det er 1000-lappene det er klart flest av. Ca 26 millioner stykker ved utgangen av fjoråret. Det utgjorde 60 % av det totale antall sedler i 2004. Er behovet for store sedler så enormt? Finnes det så mange madrasser?

Det burde likevel ikke forbause. Fokuset på økt kontroll av pengebevegelser og transaksjoner gjør at kontanter, om mulig, blir enda viktigere for de kriminelle miljøene.

Etterspørselen etter sedler i de høyeste valø-

rene vil nettopp på grunn av samfunnets økende kontrolltiltak, stige. Tollvesenets beslag tyder på det. Det er de store sedlene man smugler ut av landet.

Gjør det vanskelig

Selv om det kontantløse samfunn synes utopisk, bør vi prøve å nærme oss det. En god start er å redusere høyeste pålydende verdi, fjern 1000-lappen! Da blir lommebøkene pinlig tykkere og bruken av kontanter vanskeligere. Vi ville klare oss godt med 200-kronerseddelen, det bekrefter uttaksprofilen i landets minibanker. Enda større effekt ville innføringen av en 200-kroners mynt ha, bare den ble stor og tung nok. En slik myntenhet ville gi flyselskapene en kjærkommen ekstrainntekt for overvekt på utenlandsrutene.

La oss gjøre det så upraktisk og omstendelig som mulig med kontant betaling. Det bør være vanskelig, sosialt belastende og rett og slett pinlig, å betale kontant for varer og tjenester som koster mer enn noen tusen kroner. De argumenter som kan føres til forsvar for den populære tusenlappen kommer til kort, fordi kontanter er, når samfunnsregnskapet gjøres opp, alt for dyre i bruk.

Ville så en overgang til en helt digital betalingsform stanse all kriminell virksomhet, løse opp de kriminelle miljøene og få den enkelte kriminelle inn på en hederlig løpebane? Ville man ved et trylleslag kvele det meste av lyssky og straffbar virksomhet? Alt fra tigging til terrorfinansiering – borte over natten?

En umulig tanke, selvfølgelig. Vi stjal jo fra hverandre lenge før byttemidlene kom. Men den totale kostnad for samfunnet ville nok kunne reduseres dramatisk, fordi det er kontantene, med få unntak, som er drivstoffet i kriminalitetsmotoren. Og uten drivstoff, stopper den.

Kontanter er en uting! De representerer en ineffektiv, dyr og avleggs betalingsform, og tiltrekker seg kriminelle som fluepapir: Penger er målet – og middelet – for de fleste straffbare handlinger. □